

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ

Олександр ДЗЮБЛЮК

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ В ПОСТКРИЗОВИХ УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано особливості кредитної діяльності комерційних банків з урахуванням наслідків світової фінансової кризи. Сформульовано основні засади активізації кредитного процесу банків у частині оптимізації управління кредитним ризиком як основи подолання кризових явищ у реальному секторі. Обґрунтовано пропозиції щодо формування цілісної політики банку з управління кредитним ризиком як основи роботи банківського менеджменту з організації кредитного процесу в посткризових умовах економічного розвитку.

Ключові слова: *фінансова криза, кредитний ризик, комерційний банк, ризик-менеджмент, кредитоспроможність, посткризовий розвиток.*

Ефективність реалізації комплексу антикризових заходів щодо подолання рецесії в економіці у посткризовий період і переходу у фазу економічного зростання значною мірою залежатиме від активізації кредитування комерційними банками реального сектору та надходження в оборот грошових коштів задля стимулювання виробничої активності та споживчого попиту. Найактивніший розвиток банківського кредитування слід вважати необхідною умовою подолання економічного спаду і активізації господарської діяльності. У той же час скорочення обсягів позичок банків, що спрямовуються на розвиток реального сектору, ускладнення умов доступу до банківських кредитів та високий рівень процентних ставок за ними не дає змоги забезпечити потреби економіки у необхідних грошових ресурсах для відновлення виробничого зростання. Причини цього, окрім макроекономічних умов, полягають передусім у високому рівні ризикованості банківських операцій, пов'язаних із кредитуванням реального сектору економіки, а також у недостатньому рівні розвитку і практичного застосування самими комерційними банками ефективних методик управління кредитним ризиком, що є необхідною умовою належного рівня організації кредитних відносин із клієнтами. Ці обставини визначають *актуальність проблеми* формування оптимальних шляхів управління кредитним ризиком банку, особливо в умовах гострої потреби економіки в додаткових грошових ресурсах на етапі подолання наслідків світової фінансової кризи та формування стійких умов для економічного зростання у посткризовий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, свідчить, що питанням банківського кредитування та управління кредитними ризиками *присвячені праці* таких економістів, як В. В. Вітлінський [1], О. Д. Вовчак [2], В. А. Зінкевич [3], О. П. Ковальов [4], О. І. Лаврушин [5], В. І. Міщенко [6], А. М. Мороз [7],

М. І. Савлук [8], Л. О. Примостка [9], К. Г. Шумкова [10] та ін. У той же час до числа не вирішених раніше частин загальної проблеми слід віднести особливості управління кредитним ризиком банків саме в період розгортання кризових явищ в економіці та у посткризовий період економічного розвитку, коли з особливою гостротою постає питання активних кредитних вливань коштів в економіку для того, щоб забезпечити нормальні умови виробничої діяльності і стимулювання споживчого попиту, що є ключовим завданням для переходу у фазу економічного зростання.

Отже, метою даної статті є формулювання основних засад активізації кредитного процесу банків у частині оптимізації управління кредитним ризиком як основи подолання кризових явищ у реальному секторі господарства.

Нормальні умови організації кредитного процесу означають, що комерційні банки мають приймати виважені, конкурентоспроможні рішення, які б задовольняли вимоги їхніх клієнтів у грошових ресурсах, що мають надходити в економіку з метою отримання доходу за прийняттого рівня ризику. Кінцевою метою таких рішень банків має бути недопущення кризових явищ у банківському секторі, усунення небезпеки паніки і відпливу коштів із банківських установ та підриву їхньої ліквідності і, як наслідок, зупинки кредитування економіки. Саме на це має бути спрямована уся діяльність банківського менеджменту щодо ефективного управління кредитним ризиком банку в посткризових умовах економічного розвитку.

Операції з кредитування становлять основу формування доходів банків, і за рахунок цього джерела формується головна частина банківського прибутку. Водночас неповернення позичок, особливо великих, може завдати серйозних збитків банку та призвести до його банкрутства, а з огляду на його провідне місце в системі економічних відносин – також і до банкрутства цілого ряду пов'язаних із ним підприємств та інших банків. Тому дослідження сучасних методів управління кредитним ризиком є необхідною умовою забезпечення стабільного функціонування і розвитку усієї банківської системи країни.

За обставин розгортання світової фінансово-економічної кризи одним із головних завдань, що постають перед банківським менеджментом, є забезпечення прийняттого рівня фінансової стійкості комерційного банку, оскільки її підрив призводить до руйнівних наслідків для всієї економіки. Однак при цьому організація кредитних операцій банку як основи його активів визначає необхідність забезпечення належного рівня його дохідності, конкурентоспроможності та мінімізації витрат. Суперечливість цих вимог визначається тим, що підвищення рівня фінансової стійкості банку шляхом збільшення його ліквідності через покриття кредитного ризику резервами призводить до зниження дохідності банку, а збільшення премії за ризик підриває конкурентоспроможність банку. За таких обставин складність побудови ефективного ризик-менеджменту в частині управління банківськими кредитними операціями виражає усю суперечливість завдань, які постають перед керівництвом банку і впливають із обставин розгортання фінансової кризи, коли нераціональна структура кредитних вкладень банку та підвищений рівень кредитного ризику призвели до негативних наслідків для економіки у глобальних масштабах.

Особливості сучасної світової фінансово-економічної кризи полягають у джерелах її розвитку, котрі, на відміну від попередніх кризових явищ, лежать не у реальному, а у фінансовому секторі економіки. Саме криза “поганих” боргів банків зумовила банкрутство багатьох із них та поставила під загрозу нормальне функціонування цілих банківських систем розвинутих країн, спровокувавши розвиток повномасштабної глобальної економічної кризи. Як результат, маємо істотне зниження ліквідності банківської системи і зростання неплатежів за кредитами, що, у свою чергу, призводить

до уповільнення кредитування реального сектору, а отже, відображається вже у виробничому спаді та наростанні безробіття, що лише посилює кризові явища.

Потрібно наголосити, що наслідки кризи для кредитних портфелів вітчизняних комерційних банків є важкопрогнозовані. Банківська криза характеризується різким збільшенням частки сумнівної і безнадійної заборгованості в кредитних портфелях банків, зростанням їх збитків і зменшенням реальної вартості банківських активів. У свою чергу, це призводить до зниження прибутковості діяльності банків, у т. ч. через необхідність нарощування обсягів резервів для відшкодування можливих витрат за кредитними операціями та списання безнадійної заборгованості. До того ж під час кризи, коли банки знижують кредитну активність, до великого ризику схильні не тільки позичальники, кредитоспроможність яких була середньою або низькою при видачі їм кредиту, а й компанії з високими темпами зростання, які працюють з великим кредитним плечем, розраховуючи на високі прибутки. Тому рівень "поганих" боргів у структурі банківських активів за таких обставин може зрости багатократно.

Характеризуючи головні фактори розгортання нинішньої банківської кризи, можна назвати серед інших такі її основні причини:

1) початок економічного спаду, в тому числі й унаслідок того, що лопається спекулятивна бульбашка на окремих ринках, зокрема ринку нерухомості, що особливо проявилось на ринку іпотечного кредитування США у 2007 р.;

2) недоліки в системі фінансового регулювання і нагляду за кредитними організаціями (так, у США скасування в 1999 р. акта Гласса–Стігалла щодо розмежування кредитної та інвестиційної банківської діяльності, прийнятого ще за часів Великої депресії, призвело до наростання спекулятивних операцій банків із фондовими інструментами);

3) недоліки власне самого банківського ризик-менеджменту, коли у гонитві за надприбутками банки суттєво ослабили контроль за надійністю позичкових операцій і знизили вимоги щодо потенційних позичальників у частині оцінки їх кредитоспроможності та ліквідності застави.

Дві останні причини є визначальними з огляду на те, як власне кризові явища в економіці позначаються на функціонуванні банківської системи і окремих банків, оскільки саме регулювання і ризик-менеджмент покликані забезпечити стійкий розвиток окремих банківських установ за будь-яких негативних змін в економіці.

Із цього випливає, що саме ефективна організація ризик-менеджменту комерційних банків у частині реалізації ними своїх функцій із кредитного забезпечення розвитку економіки є найважливішим фактором активізації ролі і значення банківського сектору на етапі подолання наслідків кризових явищ, оскільки управління кредитним ризиком як необхідна умова нормальної взаємодії банків із потенційними позичальниками може стати запорукою активізації кредитної діяльності банківської системи загалом. Важливо наголосити, що саме у посткризовий період економічного розвитку значно посилюється вплив сукупності тих факторів, котрі звичайно підвищують кредитний ризик комерційного банку.

Серед цих факторів слід вказати такі: значний розмір сум кредитів, виданих вузькому колу позичальників або галузей, тобто концентрація кредитної діяльності банку в якій-небудь сфері (галузі), чутливий до змін в економіці; велика частка кредитів та інших банківських операцій, що припадають на клієнтів, котрі зазнають певних фінансових труднощів; концентрація діяльності банку в маловивчених, нових, нетрадиційних сферах; внесення частих або істотних змін до кредитної або інвестиційної політики банку щодо формування кредитного портфеля і портфеля цінних паперів; значна частка нових та нещодавно залучених клієнтів, про яких банк не має в своєму розпорядженні

достатньої інформації; надмірно ліберальна кредитна політика банку (надання кредитів без наявності необхідної інформації й аналізу фінансового стану клієнта); нездатність отримати належне забезпечення за кредитом або взяття в заставу цінностей, які важко реалізувати на ринку; значні суми кредитів, виданих позичальникам, які взаємопов'язані між собою; нестабільна економічна і політична ситуація в країні; інші чинники.

За умов дії зазначених факторів управління кредитним ризиком має розглядатися як цілісна система, що охоплює механізм практичних дій банку щодо ідентифікації ризику, оцінки його величини та розробки надійних методів захисту. Усі елементи цієї системи управління банківськими кредитними ризиками у кінцевому підсумку являють собою поєднання різноманітних прийомів, способів і методів роботи персоналу банку, пов'язаного з організацією кредитних операцій.

Така робота щодо управління кредитним ризиком звичайно має передбачати: встановлення критеріїв прийнятності ризику; аналіз кредитоспроможності позичальника; оцінку розміру забезпечення; визначення необхідного розміру резерву; прийняття рішення про видачу позички; оцінку премії за ризик з урахуванням витрат банку на здійснення кредитних операцій. Ці дії персоналу банку з організації кредитного процесу спрямовані передусім на підтримання такого рівня кредитного ризику, який відповідає цілям кредитної політики банку, тобто визначає спроможність останнього забезпечити належний рівень своєї дохідності попри дотримання нормальних умов ефективної діяльності без істотних загроз щодо підриву ліквідності і фінансової стійкості на ринку. Тому через потенційно небезпечні для комерційного банку наслідки кредитного ризику важливо регулярно здійснювати всебічний аналіз оцінки, адміністрування, спостереження, контролю, повернення кредитів, авансів, гарантій та інших кредитних інструментів.

Особливості цієї роботи персоналу банку можуть бути відображені у формуванні конкретних етапів організації управління кредитним ризиком, а саме: розробка цілей і завдань кредитної політики банку; створення адміністративної структури управління кредитним ризиком і системи ухвалення адміністративних рішень; вивчення фінансового стану позичальника; вивчення кредитної історії позичальника і його ділових зв'язків; розробка і підписання кредитної угоди; аналіз ризиків неповернення кредитів; кредитний моніторинг позичальника і всього портфеля позичок; заходи щодо повернення прострочених і сумнівних позичок і щодо реалізації застави [11, с. 28].

Серед указаних завдань, що постають перед банківським ризик-менеджментом чи найважливішим видається ідентифікація кредитного ризику, що полягає у виявленні специфічних зон ризику. Ідентифікація припускає не тільки виявлення зон ризику, але також практичних вигод і можливих негативних наслідків для банку, пов'язаних з цими зонами. Для ідентифікації кредитного ризику, як й інших елементів системи управління ним, велике значення має добра інформаційна база, що складається із збору і обробки відповідної інформації. Річ у тім, що відсутність відповідної інформації є важливим фактором виникнення будь-якого ризику, особливо кредитного. Для уникнення цього банки звичайно використовують якісний і кількісний аналіз. Якісний аналіз – це аналіз джерел і потенційних зон ризику, що визначаються його чинниками. Тому якісний аналіз спирається на чітке виділення чинників, перелік яких може бути специфічний для кожного виду кредитної операції банку.

Кількісний аналіз кредитного ризику має на меті чисельно визначити, тобто формалізувати ступінь ризику для банку у вигляді величини ймовірних втрат від здійснення кредитних операцій. У кількісному аналізі можна умовно виділити декілька важливих компонентів: вибір критеріїв оцінки ступеня ризику; визначення допустимого

для банку рівня кредитного ризику; визначення фактичного ступеня ризику на основі окремих методів оцінки кредитоспроможності; оцінка можливості збільшення або зниження ризику надалі.

Критерії оцінки ступеня ризику можуть бути як загальними, так і специфічними для окремих видів кредиту. В якості прикладу найбільш загальних критеріїв оцінки кредитного ризику зарубіжними комерційними банками можна навести правило "сі": репутація позичальника, здатність запозичувати кошти, здатність заробити кошти для погашення заборгованості в ході поточної діяльності, капітал позичальника, забезпечення кредиту, умови кредитної операції, контроль (відповідність операції законодавчій базі і стандартам).

У практиці роботи вітчизняних комерційних банків звичайно застосовують такі методи оцінки кредитного ризику: аналітичний, експертний, статистичний, комбінований. Аналітичний метод оцінки ризику непогашення кредиту базується на застосуванні методики формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [12, с. 5]. Згідно з нею банк з метою розрахунку резервів класифікує активи і надані фінансові зобов'язання за такими категоріями якості: I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним; II – помірний ризик; III – значний ризик; IV – високий ризик; V (найнижча) – реалізований ризик. Заборгованість за активами, віднесеними до V категорії, є безнадійною.

Експертний метод пов'язаний з обробкою думок досвідчених фахівців. Він застосовується щодо тих елементів кредитного ризику, які не піддаються кількісному оцінюванню. Найчастіше цей метод використовується у вигляді анкетування і бальних оцінок.

Статистичний метод оцінки кредитного ризику пов'язаний із вивченням статистики втрат, що мали місце при певних рішеннях банку. Встановлюється їх величина, проводиться ймовірнісний аналіз, складається прогноз на майбутнє. Розмір ризику визначається у вигляді середньостатистичного показника на основі кредитної історії банку як відношення суми неповернень кредитів і невиконання інших зобов'язань клієнтами до загального об'єму виданих кредитів.

Комбінований метод поєднує експертну оцінку із розрахунками показників, що характеризують фінансовий стан підприємства-позичальника. Він широко використовується у кредитній роботі на попередньому етапі і в процесі кредитування у формі оцінки кредитоспроможності підприємств. Як правило, його також формалізують у вигляді стандартних розрахунків ключових показників фінансового стану підприємств, а потім проводять рейтингову оцінку їх величини, на основі якої визначають клас надійності позичальника, виходячи із того, якою є його кредитоспроможність, а отже, й оцінюється рівень кредитного ризику.

Цілком очевидно, що за таких обставин головна увага комерційного банку на початкових етапах роботи з клієнтом має бути приділена саме оцінці кредитоспроможності, що є базовим елементом в системі заходів із мінімізації кредитного ризику [13, с. 372]. Основним завданням банківського аналізу кредитоспроможності клієнтів є визначення факторів, які можуть спричинити неповернення позички або, навпаки, забезпечують її своєчасне погашення. Суть кредитоспроможності як стану, що характеризується своєчасністю повернення вкладених у виробництво кредитів на основі завершення індивідуального кругообігу капіталу і вивільнення авансованої вартості у грошовій формі, загалом визначає якісні параметри діяльності позичальника як суб'єкта кредитних відносин і наявність у нього об'єктивних можливостей до погашення наданих банком кредитів.

Від того, наскільки точно комерційний банк зможе визначити указані можливості, залежить ефективність його власної діяльності, що полягає у здатності до ефективного розміщення акумульованого ресурсного потенціалу й отримання прийнятної доходу від позичкових операцій. У кінцевому підсумку саме результати аналітичної роботи із визначення кредитоспроможності клієнта мають дати відповідь на запитання не лише про принципову можливість організації з ним кредитних відносин, а й про конкретні умови, на яких ці відносини мають будуватися, для того, щоб забезпечити оптимальне поєднання інтересів банку і позичальника.

Діюча в Україні практика оцінювання комерційними банками кредитоспроможності позичальників, як врешті й організація кредитного процесу загалом, не засновується на якихось уніфікованих підходах до аналітичної роботи у цій сфері. Власне кажучи, кожному банку з урахуванням специфіки його діяльності й стратегії щодо обслуговування тих чи інших сегментів ринку та відповідних груп клієнтів надано можливість розробляти й використовувати власну методику аналізу кредито-спроможності, що ґрунтується на певних показниках і їх критеріальних значеннях, порівняно з якими робиться висновок про можливість видачі кредиту цьому позичальнику. За подібних обставин основний наголос у розробці методики аналізу кредитоспроможності позичальників вже самим комерційним банком робиться здебільшого на оцінці фінансового стану, в основі якої лежать показники, котрі загалом дають змогу охарактеризувати три основні аспекти діяльності клієнта: 1) платоспроможність, тобто здатність позичальника без порушення нормального перебігу виробничого процесу здійснювати строкові платежі за рахунок відповідних їм за строками грошових надходжень від реалізації цінностей; 2) фінансову стійкість, що відображає рівень забезпеченості позичальника власним капіталом і дає змогу оцінити міру його залежності від залучених ресурсів; 3) надійність, що дає змогу зробити висновок про забезпеченість суми кредиту, який надається, переданим у заставу майном, а також загальну ефективність виробничої діяльності позичальника. Крім цього, банком можуть аналізуватися і такі параметри діяльності підприємства, як період його функціонування, погашення кредитів, отриманих у минулому, а також процентів за користування ними, наявність бізнес-плану і аудиторських висновків про діяльність підприємства.

Цілком очевидно, що аналіз кредитоспроможності позичальника не має обмежуватись винятково оцінкою ліквідності і фінансової стійкості підприємства, оскільки отримання повної, вичерпної інформації про діяльність підприємства, історію його взаємин із кредитними установами, якість управління, ефективність організації виробничого процесу є необхідним з огляду на ту ключову роль, яку відіграє ця аналітична робота у створенні базових передумов для мінімізації кредитного ризику банку. З таких позицій розгляд шляхів удосконалення методики оцінки кредито-спроможності має передбачати використання якомога більшого складу показників, котрі характеризували б реальні можливості ефективного використання і своєчасного погашення підприємством позичених коштів.

Отже, важливим напрямом удосконалення роботи персоналу комерційного банку щодо управління кредитним ризиком слід вважати реалізацію двох основних шляхів оптимізації цієї сфери аналітичної роботи: з одного боку, це істотне розширення базового складу показників до рівня, який би надавав всебічну характеристику різноманітним аспектам діяльності клієнта, а з іншого – це активне використання аналізу грошового потоку підприємства, що дає можливість оцінити обороти коштів позичальника, а отже, і більш точно прогнозувати його перспективи у використанні банківських кредитів.

Крім цього, кожен із показників кредитоспроможності відображає лише окремі сторони діяльності підприємств, а тому вони самі по собі, звісно, не можуть характеризувати здатність позичальника до своєчасного повернення отриманих в позичку коштів. Тому надання переваги якійсь одній групі показників є недоцільним із суто практичних міркувань, пов'язаних з неможливістю отримання комплексної інформації про всі аспекти діяльності підприємства, які так чи інакше позначаються на його взаєминах із комерційним банком. Отже, лише використання сукупності усіх груп коефіцієнтів (платоспроможності, фінансової стійкості, надійності, рентабельності, оборотності капіталу, виробничого потенціалу) можна вважати оптимальним напрямом аналізу кредитоспроможності у тій його частині, яка здійснюється на основі балансових даних та іншої звітності, представленої клієнтом комерційному банку.

Разом із тим, не слід забувати, що кредитний ризик не мінімізується лише унаслідок проведення ефективної оцінки кредитоспроможності позичальника. Навіть у тому разі, якщо всі оцінювані банком коефіцієнти відповідають певним критеріальним значенням, це ще не означає автоматичне зниження ризику. Йдеться про те, що у разі прийняття банківським менеджментом позитивного рішення про видачу позички клієнту банк все одно бере на себе кредитний ризик, який відображає потенційну величину втрат банку в розмірі позички, що надається. У цьому разі необхідно здійснювати заходи щодо: пом'якшення наслідків взяття банком ризику (передусім за рахунок забезпечення кредиту заставою, гарантіями, страхуванням, хеджуванням); покриття збитків для забезпечення можливості продовження функціонування банку та забезпечення дохідності його кредитних операцій загалом.

Збитки внаслідок кредитного ризику можуть бути покриті банком двома способами: або шляхом встановлення премії за ризик, що покриває ймовірні втрати банку навіть до оголошення позичальника неплатоспроможним, або уже після банкрутства клієнта банку шляхом реалізації застави, страхування неповернення кредиту в спеціалізованих страхових компаніях, хеджування кредитного ризику за допомогою кредитних деривативів (свопів, опціонів), а також списання безнадійних позичок за рахунок спеціально сформованого резерву. В кожного із вказаних методів є свої переваги та недоліки, а тому банку потрібно кожен раз обирати найбільш раціональний спосіб управління кредитним ризиком, враховуючи те, що кожен із них потребує певних затрат.

Особливий інтерес у цьому аспекті може представляти обґрунтування розрахунку премії за ризик. Адже, власне, певним компромісом між дохідністю кредитних операцій банку та його конкурентоспроможністю є певна мінімально необхідна плата за ризик, що компенсує витрати банку. В цьому разі йдеться про повноцінне виконання комерційним банком своєї функції фінансового посередництва, оскільки кредит як головна його форма є товаром банку, а тому витрати банку, пов'язані з кредитним ризиком, цілком правомірно включати до вартості кредиту, що на практиці відображається у вигляді певного рівня процентної ставки, що, власне, і є формою плати за ризик, котра стягується банком із позичальників. Отже, оцінюючи твердження про завищені процентні ставки за кредитами українських банків, слід розуміти, що вони є лише зовнішніми проявами підвищеного рівня ризикованості кредитних операцій, здійснюваних вітчизняною банківською системою. Адже витрати комерційного банку, пов'язані з кредитним ризиком, мають включати: а) витрати на зниження первинного кредитного ризику, пов'язані із застосуванням застави, страхування, хеджування чи інших методів; б) вартість резерву, що формується для забезпечення ліквідності балансу банку та його фінансової стійкості; в) очікувані витрати банку внаслідок настання вторинного кредитного ризику.

Загалом перспективи оптимізації роботи комерційного банку щодо управління кредитним ризиком потрібно розглядати з точки зору формування цілісної політики, котра б підпорядковувала всі дії персоналу банку, пов'язаного із кредитними операціями, єдиної меті – мінімізації рівня ризику, що супроводжує позичкові банківські операції. Така політика мала б ґрунтуватися на комплексній аналітичній роботі персоналу банку і має передбачати, зокрема: аналіз обмежень, що можуть вплинути на рівень кредитного ризику, наприклад, визначальну концентрацію і розмір кредитів, а також кредитування пов'язаних з банком осіб або перевищення лімітів; аналіз вірогідності погашення портфеля кредитів та інших кредитних інструментів, включаючи нараховані і несплачені відсотки, які піддають банк кредитовому ризику; рівень, розподіл і важливість класифікованих кредитів; рівень і склад ненакопичуваних, непрацюючих, переглянутих, пролонгованих кредитів і кредитів із пониженою процентною ставкою; достатність резервів із переоцінки кредитів; здатність керівництва банку управляти проблемними активами і ліквідувати їх; надмірна концентрація кредитів; відповідність і ефективність кредитної політики і кредитних процедур, а також їх дотримання; адекватність і ефективність процедур банку за визначенням і відстежуванням первинних кредитних ризиків, а також ризиків за вже виданими кредитами.

Таким чином, головною метою цілісної політики банку з управління кредитним ризиком є найбільш ефективна організація роботи банківського персоналу, пов'язаного з позичковими операціями. З метою мінімізації кредитного ризику банк повинен контролювати ступінь ризику при здійсненні висновку щодо кожної конкретної операції і відстежувати стан кредитного портфеля загалом. При здійсненні кредитування з метою зниження виникаючого кредитного ризику банку необхідно взяти до уваги три важливі аспекти: 1) кредитоспроможність позичальника; 2) ступінь відображення інтересів банку і його вкладників у кредитному договорі; 3) можливість задоволення позову на активи або доходи позичальника у разі непогашення заборгованості.

Аналізуючи шляхи вдосконалення методів оцінки кредитного ризику, необхідно вказати на досвід Європейського центрального банку, котрий постійно здійснює аналіз ключових факторів кредитування [10, с. 36]. Йдеться про фактори, що визначають цілі кредитування: вкладення в постійні активи, угоди про злиття і поглинання, вкладення у працюючий капітал, а також реструктуризація. За даними Європейського центрального банку, європейські комерційні банки при наданні кредиту розглядають такий фактор, як зрілість проекту. А при аналізі стандартів кредитування в європейській банківській практиці розглядаються і такі фактори, як очікування економічної активності та перспективи розвитку галузі.

Також доречною можна вважати пропозицію щодо присутності у системі управління кредитним ризиком такого важливого компонента, як моделювання оптимальних кредитних продуктів [3, с. 60]. З одного боку, це продукти, які мають бути привабливими для цільового клієнтського сегмента, а з іншого – в очікуваних макроекономічних умовах після кризи вони мають відповідати здатності до ризику комерційного банку та його кредитній політиці, тобто бути оптимальними і з огляду на кредитний ризик, що береться банком.

Відповідно до рекомендацій Базельського комітету, при оцінці кредитного ризику необхідно враховувати рейтинг позичальника і рейтинг кредитного продукту, який включав би незалежну оцінку забезпечення за наданою позичкою з урахуванням ризику концентрації. Попри доцільність такої рекомендації слід визнати, що на практиці комерційні банки не змогли реалізувати таку передову оцінку кредитного ризику, оскільки інакше навряд чи світова фінансова криза розгорнулася б у таких масштабах.

Адже вона власне і була породжена неправильною оцінкою банками кредитного ризику. За відсутності статистики втрат щодо нових кредитних продуктів, які з'являлися в іпотечному кредитуванні, стаючи все більш ризикованими, іпотечні компанії США і банки лише прагнули швидше сформувати пул іпотек і поклалися на оцінку ризиків інвестиційних банків і рейтингових агентств, які забезпечували передачу кредитного ризику на відкритий ринок шляхом сек'юритизації. Інвестиційні банки також не володіли статистикою за дефолтами і до того ж очікували зниження ризику шляхом "розпилування" і саморегулювання ринку цінних паперів, а тому застосовували спрощені методи оцінки кредитного ризику, що на сьогодні уже є неприйнятним.

Слід також зазначити, що необхідною умовою оптимізації роботи банків із управління кредитним ризиком у посткризовий період є реалізація комерційними банками на мікроекономічному рівні комплексу заходів, що визначають оптимальні умови організації кредитної діяльності банків і активізації кредитного процесу. Такими заходами щодо підвищення ефективності кредитування можуть стати:

- розширення об'єкта аналізу кредитоспроможності потенційних позичальників з урахуванням їх виробничого потенціалу на основі оцінки внутрішніх систем і структури підприємства, його персоналу, контролю за якістю продукції, системи менеджменту, в т. ч. ризик-менеджменту;

- забезпечення позитивної динаміки зростання обсягів депозитів (передусім у національній валюті України) з метою недопущення дострокового повернення коштів, розміщених вкладниками;

- скорочення адміністративних витрат і обмеження виплати бонусів, премій та інших додаткових матеріальних винагород керівникам банків;

- перманентний контроль за якістю кредитного портфеля банків на основі використання системи коефіцієнтів доходності і ризикованості позичкових операцій з відповідним оперативним реагуванням банківського менеджменту;

- перехід від децентралізованої системи зберігання даних до централізованого бюро кредитних історій і реєстрації заставленого майна, що має знизити операційні витрати банку на здійснення оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, а також враховувати і такі аспекти його діяльності, як податкова, бюджетна, митна дисциплінованість;

- обмеження зростання проблемної заборгованості у структурі кредитного портфеля банків шляхом переоформлення кредитів з можливою їх реструктуризацією, компенсації збитків за рахунок власного прибутку, продажу відповідної заборгованості колекторським агентствам чи іншим афільованим структурам з управління проблемною заборгованістю;

- удосконалення систем оцінки вартості заставленого майна з урахуванням усіх можливих факторів впливу на цінову динаміку відповідних товарних ринкових сегментів.

Отже, реалізація сукупності зазначених заходів на рівні системи комерційних банків має стати основою активізації кредитного процесу у взаєминах із різними групами позичальників реального сектору та мінімізації ризику, що супроводжує банківські кредитні операції.

Таким чином, із проведеного дослідження можемо зробити *висновок*, що процес удосконалення механізму управління кредитним ризиком банку є основою активізації банківського кредитування реального сектору економіки, що має бути серед пріоритетних завдань при розробці комплексу заходів із подолання економічної кризи у нашій державі. При цьому без оптимізації роботи банківської системи з приводу ефективної організації кредитування і кредитного ризик-менеджменту неможливо

здійснити необхідні заходи, спрямовані на стимулювання економічного зростання у посткризовий період. На сучасному етапі розвитку банківської системи і економіки кредитний ризик стає усе більш складним і багатогранним. Це вимагає від банків постійної уваги до забезпечення належного рівня ефективності управління кредитним ризиком, оскільки він перебуває у прямій залежності від якості кредитного портфеля, котрий є результатом діяльності банку з надання кредитів. Тому чим якісніший склад кредитних вкладень банку, чим прибутковіша і менш ризикова його кредитна діяльність, тим більше коштів надходитиме в реальний сектор господарства. Адже найважливішим фактором подолання наслідків фінансової кризи і поновлення економічного зростання є саме зростання кредитних вкладень банків, котре неможливе без належної організації роботи з управління кредитним ризиком.

Література

1. *Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. / за ред. В. В. Вітлінського. – К. : Знання, 2000. – 251 с.*
2. *Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа : підруч. / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с.*
3. *Зинкевич В. А. Инструментарий для управления кредитными рисками с учетом макроэкономических факторов / В. А. Зинкевич // Банковское кредитование. – 2009. – № 4. – С. 58–68.*
4. *Ковалев А. П. Кредитный риск-менеджмент : моногр. / А. П. Ковалев. – К. : Сузір'я, 2007. – 406 с.*
5. *Банковское дело : учеб. / под ред. О. И. Лаврушина. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 576 с.*
6. *Банківський менеджмент : підруч. / за ред. О. А. Кириченко, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2005. – 831 с.*
7. *Банківські операції : підруч. / за ред. проф. А. М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.*
8. *Гроші та кредит : підруч. / за заг. ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.*
9. *Банківські ризики: теорія і практика управління : моногр. / Л. О. Примостка, О. В. Лисенок, О. О. Чуб [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 456 с.*
10. *Шумкова К. Г. Совершенствование методов оценки и лимитирования кредитного риска в российском банковском секторе / К. Г. Шумкова // Финансы и кредит. – 2011. – № 30. – С. 34–37.*
11. *Иода Е. В. Классификация банковских рисков и их оптимизация / Е. В. Иода, Л. Л. Мешкова, Е. Н. Болотина ; под общ. ред. проф. Е. В. Иода. – [2-е изд., испр., перераб.]. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 120 с.*
12. *Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : затв. Постановою Правління Нац. банку України 25.01.2012 р., № 23.*
13. *Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки : моногр. / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.*
14. *Банковский менеджмент : уч. пособ. / под ред. А. А. Кириченко. – К. : Випол, 1998. – 697 с.*

Редакція отримала матеріал 21 березня 2013 р.